

Ochrona strefowa ptaków na przykładzie województwa podlaskiego – aspekty prawne, funkcjonowanie, problemy, perspektywy na przyszłość

Adam Zbyryt

Abstrakt. Historia ochrony strefowej w Polsce sięga początku lat 80. ubiegłego wieku. Od tego czasu rozporządzenie, które ją wprowadziło zmieniano w roku 1995, 2001 oraz 2004. W projekcie jest nowe rozporządzenie, które wprowadza ochronę strefową dla dwóch nowych gatunków: włochatki i sóweczki. Na mocy aktualnie obowiązującej ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody to regionalni dyrektorzy ochrony środowiska mają możliwość ustalania i likwidowania stref ochrony ostoi, miejsc rozrodu i regularnego przebywania zwierząt, a na terenach parków narodowych dyrektorzy parków. Liczba wszystkich stref ochrony ptaków (bez uwzględnienia parków narodowych) w Polsce wynosi 3059. Na terenie województwa podlaskiego znajduje się 187 stref ochrony ostoi, miejsc rozrodu i regularnego przebywania ptaków. Przeważająca ich część zlokalizowana jest na obszarze trzech największych kompleksów leśnych Polski północno-wschodniej: Puszczy Augustowskiej, Knyszyńskiej i Białowieskiej. Średnia powierzchnia stref wynosi około 41 ha; największa należy do głuszcza (194 ha), a najmniejsza do orlika krzykliwego (8 ha). W rejestrze Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Białymstoku znajdują się obecnie strefy ochrony ustalone dla ochrony miejsc rozrodu orlika krzykliwego (120), gadożera (1), bielika (17), kani czarnej (1) kani rudej (1), bociana czarnego (31), cietrzewia (1), głuszcza (9) i puchacza (4). Głównymi problemami utrudniającymi ich funkcjonowanie i zarządzanie jest m.in. niedostateczna wiedza pracowników służby leśnej dotycząca zakazów w nich obowiązujących, częste zmiany w interpretacji tych zakazów, brak regularnie prowadzonego monitoringu zasiedlenia gniazd, wzrastająca presja środowiska fotografów przyrody, drzewa kornikowe oraz udostępnianie lokalizacji stref ochrony firmom sporządzającym raporty środowiskowe.

Słowa kluczowe: strefy ochrony, ustawa o ochronie przyrody, Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Białymstoku

Abstract. Zonal protection of birds based on the example of Podlaskie Voivodeship – legal aspects, operation, problems, outlook for the future. The history of zonal protection in Poland reaches early eighties of the past century. Since then, its regulations had been changed in 1995, 2001, and 2004. There is a draft of a new regulation, introducing zonal protection of two new species: Tengmalm's Owl and Pygmy Owl. According to the Act on Protection of Nature of 16 April 2004, it is the regional directors of environmental protection who have the capability to create and abolish protection zones of places of refuge, breeding, and regular stay of animals, and in the national park areas – the park director.

The number of all bird protection zones in Poland (area of national parks excluded) is 3059. In Podlaskie Voivodeship there are 187 protection zones of places

of refuge, breeding, and regular stay of birds. They are mostly located in the area of three largest forest complexes of north-eastern Poland, that is Augustów Forest, Knyszyn Forest and Białowieża Forest. The average zone area is about 41 ha, the largest one is for Capercaillie (194 ha), and the smallest one for Lesser Spotted Eagle (8 ha). In the register of the RDEP in Białystok there are currently protection zones established for the protection of breeding places of Lesser Spotted Eagle (120), Short-toed Eagle (1), White-tailed Eagle (17), Black Kite (1), Red Kite (1), Black Stork (31), Black Grouse (1) and Eagle Owl (4). The main problems making protection zones operation and management difficult are, among other things, insufficient knowledge of forest service employees about bans in effect in these zones, frequent changes in interpretation of these bans, the lack of regular monitoring of nest settlements, growing pressure from the profession of nature photographers, bark beetle trees, and making localizations of protection zones available for companies making environmental reports.

Keywords: protection zones, the Act on Protection of Nature, Regional Directorate of Environmental Protection in Białystok

Wstęp

Historia ochrony strefowej w Polsce sięga początku lat 80. ubiegłego wieku, kiedy to w życie weszło rozporządzenie ministra leśnictwa i przemysłu drzewnego z dnia 30 grudnia 1983 r. w sprawie wprowadzenia ochrony gatunkowej zwierząt (Dz. U. z 1984 r. Nr 2, poz. 11) wdrażające nowatorski sposób ochrony miejsc lęgowych 10 gatunków ptaków. Na liście rozporządzenia pojawiły się bielik, orzeł przedni, gadożer, rybołów, orlik krzykliwy, orlik grubodzioby, orzełek, sokół wędrowny, puchacz, bocian czarny. Wokół gniazd tych ptaków powoływano dwa rodzaje kołowych stref ochrony: całorocznej o promieniu do 200 m i okresowej o promieniu 500 m, która obowiązywała w terminie od 1 lutego do 31 lipca.

Niecałe 12 lat później rozporządzenie ministra ochrony środowiska, zasobów naturalnych i leśnictwa z dnia 6 stycznia 1995 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt (Dz. U. z 1995 Nr 13, poz. 61) dodało do tej listy następujące gatunki ptaków: kanię czarną i rudą, cietrzewia, głuszca, kulona, kraskę oraz żołąć. W dalszym ciągu dla wszystkich gatunków obowiązywały te same wielkości stref ochrony i okresowe terminy ochrony (wydłużone do 31 sierpnia). Niebagatelnym wydarzeniem w tamtym czasie, było wpisanie na wspomnianą listę głuszca i cietrzewia, a to dlatego, że jeszcze w 1994 roku ptaki te były przedmiotem polowań. Objęcie tak szerokim wachlarzem ochrony, nie tylko „strefowej”, ale również gatunkowej (ściślej), obu tych sympatycznych gatunków, spowodowane było dramatycznym stanem ich populacji, rozpoznany dzięki staraniom ówczesnych badaczy (Głowaciński 1992, Tomiałojć 1990).

Powyższy akt obowiązywał przez sześć lat, do czasu wejścia w życie kolejnego rozporządzenia ministra środowiska z dnia 26 września 2001 r. w sprawie określenia listy gatunków zwierząt rodzimych dziko występujących objętych ochroną gatunkową ścisłą i częściową oraz zakazów dla danych gatunków oraz odstępstw od tych zakazów (Dz. U. nr 130, poz. 1456), które z listy gatunków objętych ochroną strefową usunęło żołąć. Zróznicowano wówczas wielkości stref ochrony dla poszczególnych gatunków oraz wprowadzono różne okresowe terminy ochrony. Wielkość strefy ochrony całorocznej dla orlika krzykliwego, bociana czarnego, orzełka, kani czarnej i rudej oraz cietrzewia zmniejszono z 200 do 100 m. Bezpośrednią przyczyną wprowadzenia zmian był większy udział przyrodników biorących udział przy tworzeniu powyższego dokumentu, którzy opierali się na najnowszym wówczas badaniach – dotyczyło to w szczególności bociana czarnego, u którego dowiedziono zmieszoną płochliwość w stosunku

do ludzi. Zmiany dotyczące zróżnicowanych okresowych terminów ochrony uwzględniły fenologię, ekologię i biologię rozrodu poszczególnych gatunków. Największe modyfikacje objęły kraskę, wielkość jej strefy ochrony całorocznej zmniejszono ze 100 do 10 m, okresowej z 500 do 200 m, a okresowy termin ochrony przesunięto o dwa miesiące z 1 lutego na 1 kwietnia.

Czwartym i jak na razie ostatnim¹, bo obecnie obowiązującym aktem regulującym ochronę strefową w Polsce jest rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 28 września 2004 r. w sprawie ustalenia listy gatunków zwierząt objętych ochroną (Dz. U. nr 220, poz. 2237), gdzie w załączniku 5 zamieszczono 26 taksonów, w tym 18 gatunków ptaków, wymagających ustalenia stref ochrony ostoi, miejsc rozrodu i regularnego przebywania. Z listy zniknął kulon, dodano natomiast raroga, szlachara i ślepowrona. Ciekawym i bardzo praktycznym rozwiązaniem okazało się określenie stref ochrony całorocznej dla dwóch ostatnich gatunków: szlachara – „zalesiona część wyspy, na której stwierdzono gniazdowanie” i ślepowrona – „kolonia lęgowa” oraz dla kraski – „drzewo z dziuplą”, w której regularnie zakładane jest gniazdo”, której ponownie zmniejszono strefę ochrony okresowej, tym razem do 10 m. Kolejny raz olbrzymią rolę przy sporządzaniu powyższego rozporządzenia odegrali przyrodnicy (Zieliński i Anderwald 2008). Na kształt poprzednich dokumentów największy wpływ mieli członkowie założonego w 1981 r. Komitetu Ochrony Orłów (KOO). Należy jeszcze raz podkreślić, że tego typu ochrona zagrożonych gatunków była od samego początku jej funkcjonowania rozwiązaniem niezwykle nowatorskim i rewolucyjnym w skali Europy.

Tab. 1. Aktualna lista ptaków wymagających ustalenia stref ochrony (pogrubioną czcionką zaznaczono gatunki znajdujące się obecnie w rejestrze stref ochrony RDOŚ w Białymstoku – stan na kwiecień 2011 r.). Powyższy fragment tabeli pochodzi z rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 28 września 2004 r. w sprawie ustalenia listy gatunków zwierząt objętych ochroną

Table 1. The current list of birds requiring creation of protection zones (species being in the register of protection zones of the RDEP in Białystok as of April 2011 are marked in bold face). This part of the table is taken from the regulation of the minister of the environment of September 28, 2004 concerning establishment of the list of protected animal species

Nazwa polska	Nazwa łacińska	Strefa ochrony całorocznej w promieniu do	Strefa ochrony okresowej w promieniu do	Okresowy termin ochrony
jastrzębiowate	<i>Accipitridae</i>			
orzeł przedni	<i>Aquila chrysaetos</i>	200 m od gniazda	500 m od gniazda	1.01-31.07
orlik grubodzioby	<i>Aquila clanga</i>	200 m od gniazda	500 m od gniazda	1.03-31.08
orlik krzykliwy	<i>Aquila pomarina</i>	100 m od gniazda	500 m od gniazda	1.03-31.08
gadoźer	<i>Circaetus gallicus</i>	200 m od gniazda	500 m od gniazda	1.03-30.09
bielik	<i>Haliaeetus albicilla</i>	200 m od gniazda	500 m od gniazda	1.01-31.07
orzełek	<i>Hieraaetus pennatus</i>	100 m od gniazda	500 m od gniazda	1.02-31.08
kania czarna	<i>Milvus migrans</i>	100 m od gniazda	500 m od gniazda	1.03-31.08
kania ruda	<i>Milvus milvus</i>	100 m od gniazda	500 m od gniazda	1.03-31.08
kaczkowate	<i>Anatidae</i>			
szlachar	<i>Mergus serrator</i>	zalesiona część wyspy, na której stwierdzono gniazdowanie	–	–

¹ W planach jest kolejne rozporządzenie, o czym będzie mowa w części dotyczącej perspektyw na przyszłość

czaplowate	<i>Ardeidae</i>			
ślepowron	<i>Nycticorax nycticorax</i>	kolonia lęgowa	–	–
bociany	<i>Ciconidae</i>			
bocian czarny	<i>Ciconia nigra</i>	100 m od gniazda	500 m od gniazda	15.03-31.08
kraski	<i>Coraciidae</i>			
kraska	<i>Coracias garrulus</i>	drzewo z dziuplą, w której regularnie zakładane jest gniazdo	10 m od gniazda	1.04-31.08
sokołowate	<i>Falconidae</i>			
raróg	<i>Falco cherrug</i>	200 m od gniazda	500 m od gniazda	1.01-31.07
sokół wędrowny	<i>Falco peregrinus</i>	200 m od gniazda	500 m od gniazda	1.01-31.07
grzebiące	<i>Galliformes</i>			
cietrzew	<i>Tetrao tetrix</i>	–	500 m od tokowiska	1.02-31.05
gluszc	<i>Tetrao urogallus</i>	200 m od tokowiska	500 m od tokowiska	1.02-31.05
rybołowy	<i>Pandionidae</i>			
rybołów	<i>Pandion haliaetus</i>	200 m od gniazda	500 m od gniazda	1.03-31.08
puszczykowate	<i>Strigidae</i>			
puchacz	<i>Bubo bubo</i>	200 m od gniazda	500 m od gniazda	1.01-31.07

Ochrona strefowa w świetle obecnego ustawodawstwa

Na mocy aktualnie obowiązującej ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2009 r. Nr 151. poz. 1220, z późn. zm.) w myśl art. 60 ust. 3 pkt 2 regionalni dyrektorzy ochrony środowiska mają możliwość ustalania i likwidowania stref ochrony ostoi, miejsc rozrodu i regularnego przebywania zwierząt. Należy podkreślić, że ten sposób zabezpieczania miejsc lęgowych (miejsc rozrodu), w żadnym wypadku nie ogranicza się do przedstawionych w tabeli nr 1 gatunków ptaków, lecz dotyczy również innych zwierząt takich, np.: iglica mała *Nehalennia speciosa*, wąż Eskulapa *Elaphe longissima*, żółw błotny *Emys orbicularis*, gniewosz płamisty *Coronella austriaca*, wilk *Canis lupus*, niedźwiedź brunatny *Ursus arctos*, żółdnica *Eliomys quercinus*, nietoperze *Chiroptera*. Dodatkowo aktualne rozporządzenie ministra środowiska doprecyzowujące ochronę strefową od strony formalno-prawnej w § 10 pkt 1 podaje, że: „sposoby ochrony gatunków dziko występujących zwierząt polegają w szczególności na ustalaniu stref ochrony ostoi, miejsc rozrodu lub regularnego przebywania dla gatunków (...), określonych w załączniku nr 5 do rozporządzenia”.

Cytowana ustawa w art. 60 ust. 6 wprowadza cztery zakazy, które obowiązują w granicach stref ochrony. Katalog ten obejmuje:

(1) zakaz przebywania osób, z wyjątkiem właściciela nieruchomości objętej strefą ochrony oraz osób sprawujących zarząd i nadzór nad obszarami objętymi strefą ochrony, oraz osób wykonujących prace na podstawie umowy zawartej z właścicielem lub zarządcą;

(2) zakaz wycinania drzew lub krzewów;

(3) zakaz dokonywania zmian stosunków wodnych, jeżeli nie jest to związane z potrzebą ochrony poszczególnych gatunków;

(4) zakaz wznoszenia obiektów, urządzeń i instalacji.

Ograniczenia te nie są absolutne, co oznacza, że istnieje możliwość uzyskania od nich odstępstw, jednak wyłącznie w szczególnych sytuacjach. Nadrzędną zasadą przyjmowaną przy

ich udzielaniu, do przestrzegania której zobowiązuje prawo (art. 60 ust. 7), jest dobro ochrony ostoi danego gatunku. Należy zwrócić uwagę, że paradoksalnie osoby najczęściej zaangażowane w powoływanie stref, a więc członkowie KOO i innych organizacji przyrodniczych, również muszą uzyskiwać zezwolenia na przebywanie w strefach ochrony. Warto w tym miejscu również zaznaczyć, że wszystkie „strefowe gatunki” ptaków (oraz kilka innych np. sowa błotna *Asio flammeus*, biegus zmienny *Calidris alpina*, mornel *Charadrius morinellus*), za wyjątkiem kraski, wymagają specjalnego zezwolenia na fotografowanie, filmowanie i obserwacje, mogące powodować ich płoszenie lub niepokoje (art. 52 ust. 1 pkt 12).

Zgodnie z art. 60 ust. 4 ustawy o ochronie przyrody, strefy ochrony powinny zostać oznakowane tablicami z napisem „ostoja zwierząt, osobom nieupoważnionym wstęp wzbroniony”, co wydaje się być jednak wielkim nieporozumieniem, ponieważ informacja o ich lokalizacji z oczywistych względów powinna być poufna i znana tylko niewielkiej grupie osób. Wskazywanie w ten sposób miejsca, w którym znajduje się gniazdo rzadkiego gatunku, często przybiera skutek odwrotny od zamierzonego. Sprawia, że ludzie świadomie łamią zakaz wstępu do strefy, aby zobaczyć gniazdo „orla”, co w pewnym okresie może doprowadzić do powstawania strat w lęgach, a w skrajnych przypadkach do porzucenia lęgów przez ptaki. Zdarzają się także przypadki rabowania jaj i piskląt szczególnie cennych i rzadkich ptaków przez kolekcjonerów i sokolników. Wydaje się, że należałoby zmienić ten przepis, gdyż nie ma on racjonalnego zastosowania i uzasadnienia.

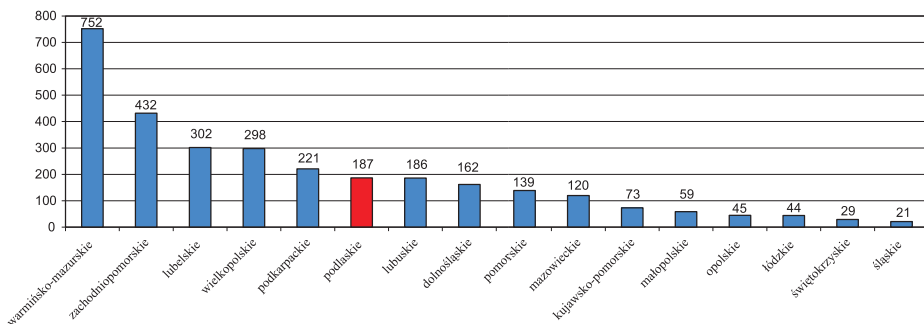
Funkcjonowanie ochrony strefowej na terenie województwa podlaskiego

Liczba wszystkich stref ochrony ptaków w Polsce (bez uwzględniania parków narodowych) wynosi 3059 (stan na 29 marca 2011 r. – dane uzyskane z 16 regionalnych dyrekcji ochrony środowiska). Do 2005 roku liczba ta wynosiła 2830 (Mizera 2006).

Na terenie województwa podlaskiego strefy ochrony ostoi, miejsc rozrodu i regularnego przebywania ptaków zostały ustalone w celu ochrony 177 gniazd i 10 tokowisk. Przeważająca ich część zlokalizowana jest na obszarze trzech największych kompleksów leśnych Polski północno-wschodniej, czyli Puszczy Augustowskiej, Knyszyńskiej i Białowieskiej. Najwięcej stref ochrony ustalonych jest wokół gniazd orlika krzykliwego (120), bociana czarnego (31), bielika (17), najmniej natomiast dla ochrony tokowisk głuszca (9), miejsc lęgowych puchacza (4), tokowisk cietrzewia (1), gniazd kani czarnej (1) i rudej (1) oraz gadożera (1). Co ciekawe, tylko 11 stref ochrony bociana czarnego, 4 strefy bielika i 29 orlika krzykliwego znajduje się poza wspomnianymi powyżej trzema kompleksami leśnymi. Strefy ochrony tokowisk głuszca zlokalizowane są wyłącznie w Puszczy Augustowskiej w obrębie czterech nadleśnictw.

Wielkość stref ochrony i ich kształt jest bardzo zróżnicowany. Podstawową zasadą przyjmowaną przy ich ustalaniu jest jak najłatwiejsze wytyczenie ich w terenie. Dlatego granice przebiegają przeważnie po wydzieleniach, wzdłuż rowów, dróg leśnych, ścieżek, cieków wodnych i linii oddziaływowych. Ułatwia to w późniejszym czasie prowadzenie prac leśnych m.in. zapobiega przypadkowemu wtargnięciu z wycinką drzew na teren chronionej ostoi.

Średnia wielkość strefy dla wszystkich gatunków wynosi około 41 ha, przy czym największa należy do głuszca (194 ha) oraz cietrzewia (178 ha), a najmniejsza do orlika krzykliwego (8 ha). Strefy głuszca są bardzo proste, geometryczne, często obejmują po 6 pełnych oddziałów, przybierając tym samym kształt prostokąta. Natomiast strefy orlika krzykliwego rzadko mają kształt kolisty (gniazda bardzo często zlokalizowane są przy ścianie lasu, czasami w niewielkim zadrzewieniu, a strefą ochrony obejmuje się tylko drzewostan, wyłączając z niej tereny otwarte np. łąki).

Ryc. 1. Liczba stref ochrony ptaków znajdujących się w rejestrach RDOŚ w poszczególnych województwach
Fig. 1. The number of bird protection zones in individual voivodeships contained in registers of the RDEP

W rejestrze RDOŚ w Białymstoku nie ma żadnej strefy ochrony kraski, rybołowa, orła przedniego, orzełka i orlika grubodziobego. Ten ostatni gatunek, ze względu na ograniczone występowanie, posiada strefy ochrony tylko w granicach Biebrzańskiego Parku Narodowego, a prawo do ich ustalania i likwidowania posiada dyrektor parku. Być może prowadzony obecnie na terenie Kotliny Biebrzańskiej program LIFE+ „Securing the population of *Aquila clanga* in Poland: preparation of the National Action Plan and primary site conservation” doprowadzi do tego, że znacznie on gniazdownać również na gruntach administrowanych przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe. Wówczas możliwe byłoby podjęcie wspólnie z leśnikami działań mających na celu wyznaczenie stref ochrony wokół miejsc jego rozrodu w celu pełniejszej ich ochrony. Jest to coraz bardziej prawdopodobne, ponieważ według najnowszych danych Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska zebranych w ramach monitoringu gatunków rzadkich liczebność tego gatunku umiarkowanie wzrasta. Obecnie w obrębie kilku stref ochrony orlika krzykliwego położonych na terenie nadleśnictw leżących w ułulinie Biebrzańskiego Parku Narodowego gniazdują ok. 3-4 pary mieszane orlika krzykliwego i grubodziobego oraz jedna w północnej części Puszczy Białowieskiej (P. Mirski, inf. ustna).

Pomimo posiadania informacji dotyczących występowania ostatnich czynnych miejsc lęgowych krasek na terenie woj. podlaskiego, po próbie wyznaczenia w 2009 roku wspólnie z Polskim Towarzystwem Ochrony Ptaków (PTOP) 4 stref ochrony dla tego gatunku, na skutek braku zrozumienia oraz chęci współpracy prywatnych właścicieli gruntów, których tereny strefy ochrony miały obejmować, nie podejmuje się obecnie działań zmierzających do ich tworzenia. Na tym przykładzie doskonale widać, jak ważna jest współpraca stron zaangażowanych w ochronę zagrożonych gatunków, szczególnie pracowników służb leśnych, członków organizacji przyrodniczych oraz „zwykłych obywateli”, gdyż bez ich pomocy, zrozumienia i współpracy ochrona strefowa jest bardzo skomplikowana lub wręcz niemożliwa, na co wskazuje wieloletnia praktyka w Polsce.

Rejestr stref ochrony jest bardzo dynamiczny i stale zmienia się. Najintensywniejsze zmiany zaszły w ciągu ostatnich dwóch lat, od kiedy prowadzony jest regularny monitoring zasiedlenia gniazd w ramach projektów ochrony wielu gatunków. Przykładem może być projekt LIFE+ „Ochrona orlika krzykliwego na wybranych obszarach Natura 2000” prowadzony przez PTO, FPP Consulting i Regionalną Dyрекcyję Lasów Państwowych w Białymstoku, w ramach którego zaktualizowano wszystkie strefy ochrony orlika krzykliwego na terenie Puszczy Knyżyńskiej i Białowieskiej. Dzięki tego typu działaniom likwiduje się wiele niezasiedlonych od lat stref ochrony, zmienia ich przebieg lub powołuje inne wokół nowo odkrytych gniazd.

Wszystkie strefy znajdujące się obecnie w rejestrze stref ochrony Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Białymstoku zlokalizowane są na gruntach administrowanych przez Lasy Państwowe.

Główne problemy

Jednym z problemów, wynikających z lokalizacji stref ochrony na gruntach administrowanych przez Lasy Państwowe, jest niedostateczna wiedza pracowników służby leśnej dotycząca zakazów obowiązujących w strefach. W konsekwencji do RDOŚ wpływają wnioski o wydanie zezwolenia w strefach ochrony na sadzenie upraw, ich chemiczne zabezpieczenie, wykonanie orki, wykaszanie chwastów itp. Nie są to czynności zakazane, wobec czego nie ma podstaw do wydania przedmiotowego zezwolenia. Zajmowanie się tego typu sprawami zabiera pracownikom RDOŚ często wiele czasu, zwłaszcza kiedy liczba wniosków jest wysoka, co ma miejsce szczególnie w okresie wiosennym.

Drugim istotnym problemem, często wydłużającym procedurę wydawania zezwoleń (lub odmowy ich udzielenia) jest to, że wnioski dotyczące zezwolenia na wycinkę drzew i krzewów zawierają zbyt małą liczbę niezbędnych informacji. Czasami jest to tylko planowana do pozyskania masa i gatunek. Bardzo dobrą praktyką jest podawanie dokładnej liczby drzew planowanych do wycięcia wraz z załącznikiem w postaci mapy, na której zaznaczone są miejsca planowanych cięć oraz informacji dotyczących zasiedlenia gniazda w roku bieżącym i latach ubiegłych, co znacznie ułatwia analizę przypadku. Pomocnym rozwiązaniem byłoby stworzenie odpowiedniego formularza zawierającego najistotniejsze elementy. Utrudnieniem prowadzenia tego typu postępowań jest również fakt przesyłania wniosków zbyt późno, czyli już w czasie trwania sezonu lęgowego. Poza tym, sprawy dotyczące stref ochrony często wymagają długiego czasu, wynikającego m.in. z potrzeby dokonania oględzin.

Kolejnym poważnym utrudnieniem jest brak regularnie prowadzonego monitoringu zasiedlenia gniazd, co często nie pozwala na podjęcie szybkiej i właściwej decyzji, co do losu planowanej do likwidacji strefy. Brak jest również jasnych zasad likwidowania stref ochrony, prawdopodobnie niemożliwych do stworzenia, a indywidualne podejście do każdej strefy, co jest najbardziej racjonalne i uzasadnione, często jest zbyt czasochłonne. Zrozumiałe jest, że rozwiązanie systemowe możliwe jest tylko w przypadku gatunków, których liczba stref jest wysoka, natomiast podejście indywidualne jest obligatoryjne w przypadku stref ochrony gatunków rzadkich w skali kraju lub regionu.

Aktualnie poważnym problemem i dużym zagrożeniem jest stale wzrastająca presja środowiska fotografów przyrody, ubiegających się o zezwolenia na przebywanie w strefach ochrony oraz na fotografowanie i filmowanie, mogące powodować płoszenie lub niepokojenie ptaków. Liczba tego typu spraw z roku na rok wzrasta. Coraz częściej o wydanie tego typu pozwolenia występują osoby bez odpowiedniego doświadczenia, często dopiero rozpoczynające swą przygodę z fotografią przyrodniczą. Największa presja skierowana jest w stronę gatunków rzadkich, często bardzo wrażliwych na permanentne płoszenie, np. głuszec lub cietrzew. Na początku 2011 roku Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w Białymstoku wydał 3 zezwolenia na przebywanie osób w strefach ochrony głuszca w celu fotografowania lub filmowania ptaków na tokowiskach. Po apelu licznego grona naukowców zajmujących się tym gatunkiem oraz Komitetu Ochrony Kuraków (KOK), wszystkie zostały cofnięte. Postępujący spadek liczebności tego gatunku nie tylko w Puszczy Augustowskiej (z 64 kogutów w 1997 roku do 16 w 2010 – D. Zawadzka, dane niepubl.), ale również na terenie całego kraju, może doprowadzić już wkrótce do jego wyginięcia, jeżeli szybko nie zostaną podjęte odpowiednie kroki zmierzające do zabezpieczenia puli genowej poszczególnych subpopulacji oraz restytucji i poprawy biotopów.

Ważnym zagadnieniem, znacznie utrudniającym funkcjonowanie stref ochrony są zmiany w interpretacji przepisów dotyczących zakazów w nich obowiązujących, wydawane przez Generalną Dyрекcję Ochrony Środowiska (GDOŚ) prawie co roku. Wprowadza to zamieszanie zarówno w pracy RDOŚ jak i nadleśnictw. Obecnie przyjęte zasady mówią, że w strefie ochrony okresowej zakazy obowiązują tylko w czasie trwania okresowego terminu ochrony, zatem możliwa jest np. wycinka drzew i krzewów bez stosownego zezwolenia poza tym terminem, z zastrzeżeniem jednak, że nie może ona przyjąć zbyt dużych rozmiarów, aby nie prowadziła do zniszczenia siedliska danego gatunku. Natomiast w strefie ochrony całorocznej dalej obowiązuje zasada występowania z wnioskami o wydanie zezwolenia na odstępstwa od zakazów obowiązujących przez cały rok.

Odrębnym, niezwykle trudnym zagadnieniem są drzewa kornikowe, czyli świerki zasiedlone przez kornika drukarza *Ips typographus*. Zgodnie z ustawą o lasach (art. 9 ust. 1 pkt 2 oraz art. 10 ust. 1 pkt 1) oraz Instrukcją Ochrony Lasu leśnicy, w celu zapewnienia powszechnej ochrony lasów, muszą zapobiegać, wykrywać i zwalczać nadmiernie pojawiające się i rozprzestrzeniające organizmy szkodliwe. W przypadku kornika drukarza czynność ta polega na usuwaniu świerków przed wylotem nowego pokolenia z zasiedlonego drzewa. Rozwój kornika pokrywa się z okresem lęgowym ptaków. Sprawia to, że w większości przypadków nie ma możliwości wydania zezwolenia na wycinkę takich drzew w strefie ochrony, ze względu na zasiedlenie w tym czasie gniazd przez ptaki. Niestety, wzbudza to często negatywne emocje ze strony leśników. Jest to jeden z przykładów, kiedy przepisy dwóch ustaw (o lasach i o ochronie przyrody) wzajemnie ze sobą kolidują, generując w ten sposób liczne problemy.

Ostatnio coraz częściej pojawiającym się problemem jest presja zabudowy dolin rzecznych i polan, w szczególności na obszarze Puszczy Knyszyńskiej, Białowieskiej i Augustowskiej, czyli w miejscach szczególnej koncentracji miejsc lęgowych orlika krzykliwego. Próba pogodzenia ochrony przyrody i presji rozwoju budownictwa i urbanizacji środowiska może okazać się zadaniem niezwykle trudnym jeśli wręcz niewykonalnym. Niekontrolowany rozwój zabudowy i brak właściwie przeprowadzonej oceny oddziaływania na środowisko, może doprowadzić do utraty cennych żerowisk dla tego gatunku, a w konsekwencji jego regres. Dlatego niezwykle ważne jest, aby raporty środowiskowe na obszarach wyjątkowo cennych dla orlika krzykliwego były przygotowywane przez wysokiej klasy specjalistów. Na obszarze Puszczy Białowieskiej już zauważalny jest spadek liczebności tego gatunku (Pugacewicz 2010).

Zupełnie nowym, dotychczas nierozpoznanym zagrożeniem może okazać się udostępnianie lokalizacji stref ochrony firmom sporządzającym raporty środowiskowe. W momencie wejścia w życie ustawy o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2008 Nr 199, poz. 1227, z późn. zm.), inwestorzy zostali zobligowani do przeprowadzenia oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko, w momencie gdy realizują inwestycję mogącą zawsze znacząco lub potencjalnie znacząco oddziaływać na środowisko (art. 61 ust. 1 pkt 1, 2) lub mogącą znacząco oddziaływać na obszar Natura 2000 (61 ust. 2 pkt 1, 2). W celu właściwej analizy np. wpływu przedsięwzięcia na ptaki objęte ochroną strefową, przekazywane są firmom sporządzającym raporty środowiskowe dane na temat lokalizacji stref. Pomimo że tego typu informacje usuwane są z raportów udostępnianych szerszej opinii publicznej, istnieje zagrożenie, że w dobie informatyzacji, staną się one ogólnie dostępne, przez co mogą poważnie zagrożić rzadkim gatunkom ptaków.

Perspektywy na przyszłość

Na stronie internetowej Ministerstwa Środowiska (www.mos.gov.pl) w zakładce „projekty aktów prawnych” znajduje się projekt nowego rozporządzenia w sprawie ochrony gatunkowej

zwierząt, które wprowadza ochronę strefową dla dwóch nowych gatunków ptaków: sóweczki oraz włochatki. Kiedy powyższy projekt stanie się obowiązującym aktem prawnym przed pracownikami wielu regionalnych dyrekcji ochrony środowiska w Polsce stanie wielkie wyzwanie. Dotyczy to w szczególności RDOŚ w Białymstoku, ponieważ na terenie województwa podlaskiego występują jedne z najliczniejszych populacji obu gatunków. Trwający od zeszłego roku program Monitoringu Lęgowych Sów Leśnych prowadzony w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska realizowanego na zlecenie GIOŚ, obejmujący między innymi obszar Puszczy Augustowskiej, już dostarczył wielu ciekawych stwierdzeń, co na pewno okaże się niezmiernie pomocne przy ewentualnych działaniach zmierzających do wyznaczenia stref ochrony dla tych sów. Duże szanse na odkrycie nowych miejsc lęgowych tych gatunków daje również prowadzona na zlecenie GDOŚ przez PTOP w 2011 r. inwentaryzacja ornitologiczna obszaru Natura 2000 OSO Puszcza Knyszyńska PLB200003. W ramach programu „Bubobory” w 2009 r. tylko na terenie Nadleśnictwa Augustów stwierdzono 10 zajętych rewirów włochatki i 7 sóweczki. Potencjalna wielkość populacji pierwszego gatunku w całej Puszczy Augustowskiej może wynosić ok. 20-60 par, drugiego ok. 40-60 (Zawadzka et al. 2009). To także może pomóc w ochronie nie tylko naszych dwóch najmniejszych sów leśnych, ale również najstarszych fragmentów Puszczy Augustowskiej, które faktycznie są miejscem występowania obu gatunków.

Niezwykle trudna obecnie sytuacja głuszca i cietrzewia, która nie zmieniła się pomimo objęcia tych ptaków od 1995 r. ochroną gatunkową i strefową, miała zostać poprawiona m.in. poprzez rozszerzenie i polepszenie tej drugiej. Zaproponowany przez KOK projekt obejmował wprowadzenie dwóch terminów i wielkości, obowiązywania strefy ochrony okresowej: pierwszy do 500 m od granicy tokowiska i miejsca gniazdowania z wydłużonym terminem jej obowiązywania do 31 lipca; drugi okresowy termin ochrony miałyby obowiązywać od 1 grudnia do 1 marca i mieć zasięg do 200 metrów od granicy miejsc zimowania ptaków. Zaproponowano również zmiany do przygotowywanej nowej ustawy o ochronie przyrody, poprzez dopisanie do 4 aktualnie obowiązujących zakazów 3 dodatkowych: dokonywania zmian naturalnych warunków świetlnych, udostępnienia obszaru dla celów turystycznych, rekreacyjnych i sportowych oraz zakłócania ciszy. Praktycznie wszystkie powyższe zakazy mają swój związek ze wzrastającą ostatnimi czasy presją infrastruktury narciarskiej, która niejednokrotnie wkracza na tereny zasiedlane przez głuszce i cietrzewie. W związku z tym ich znaczenie dla nizinnych stref ochrony, w tym położonych na terenie woj. podlaskiego byłoby marginalne. Mając na uwadze konieczność ochrony rodzimej puli genowej głuszców z Puszczy Augustowskiej, regionalny konserwator przyrody w Białymstoku wystosował w sierpniu ubiegłego roku do ministra środowiska list w celu poparcia stanowiska KOK.

W 2010 roku rozpoczęły się prace nad zachowaniem populacji głuszca z Puszczy Augustowskiej. Do hodowli prowadzonej przez dr Andrzeja Krzywińskiego w Parku Dzikich Zwierząt Kadzidłowo trafił wówczas niepochliwy kogut, odłowiony na terenie Nadleśnictwa Augustów oraz pojedyncza kura. Dotychczas otrzymany przychówek wyniósł tylko jednego osobnika (Krzywiński, sprawozdanie z wykorzystania decyzji). W 2011 r. kontynuowane są prace mające na celu zapewnienie większej liczby ptaków do hodowli w celu przyszłego wsiedlania do Puszczy Augustowskiej. W związku z tym dalsze utrzymywanie wielu nieczynnych już stref ochrony głuszca jest uzasadnione tym, że w przyszłości mogą one stać się potencjalnymi ostojami służącymi jako miejsca wsiedlania ptaków.

Niezależnie od trwającego od 1990 r. programu restytucji sokoła wędrownego w Polsce (Sielicki 2006) rozpoczął się właśnie projekt restytucji nominatywnego podgatunku sokoła wędrownego *Falco peregrinus peregrinus* (ekotyp nadrzewny) na terenie Nadleśnictwa Kryńki (Puszcza Knyszyńska). Wniosek w tej sprawie, dotyczący przemieszczania ptaków urodzo-

Tab. 2. Fragment tabeli projektu rozporządzenia ministra środowiska rozszerzającego ochronę strefową o 2 nowe gatunki. Jak można zauważyć w przypadku głuszca i cietrzewia nie wprowadzono zmian postulowanych przez Komitet Ochrony Kuraków

Table 2. Part of the table of a draft of the regulation of the minister of the environment extending zonal protection with two new species. One can notice that in the case of Capercaillie and Black Grouse changes requested by the Grouse Conservation Committee have not been introduced

Nazwa	Nazwa polska	Nazwa łacińska	Strefa ochrony całorocznej w promieniu do	Strefa ochrony okresowej w	Okresowy termin ochrony
Grzebiące		<i>Galliformes</i>			
19	cietrzew	<i>Tetrao tetrix</i>	–	500 m od tokowiska	1.02-31.05
20	głuszc	<i>Tetrao urogallus</i>	200 m od tokowiska	500 m od tokowiska	1.02-31.05
Puszczykowate		<i>Strigidae</i>			
21	puchacz	<i>Bubo bubo</i>	200 m od gniazda	500 m od gniazda	1.01-31.07
22	sóweczka	<i>Glaucidium passerinum</i>	50 m od gniazda	–	–
23	włochatka	<i>Aegolius funereus</i>	50 m od gniazda	–	–

nych w niewoli do stanowisk naturalnych, w marcu 2011 r. został przekazany według właściwości Generalnemu Dyrektorowi Ochrony Środowiska za pośrednictwem Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Białymstoku. Projekt ten może już w najbliższej przyszłości przynieść pierwsze łęgi tego gatunku na terenach leśnych, a w konsekwencji nowe strefy ochrony zabezpieczające jego miejsca rozrodu.

Biuletyn Monitoringu Przyrody² z lutego 2011 r. podaje szacunkową liczebność populacji orlika krzykliwego na nieco poniżej 3 tys. par na terenie Polski. Wzrost, w stosunku do wcześniej podawanej oceny 1800-2000 (Cenian 2009) daje podstawy do wysnucia wniosku, że w najbliższym czasie powinna zwiększyć się liczba stref ustalanych dla tego gatunku. Aktualnie jest to szczególnie zauważalne na terenie województwa podlaskiego, gdzie tylko w ubiegłym roku wyznaczono aż 27 nowych stref ochrony dla tego gatunku. Podobnie jest w przypadku orlika grubodziobego, którego trend liczebności umiarkowanie wzrasta (z 16 par w 2008 do 22 w 2009 r.), co powala mieć nadzieję, że już niedługo „czyste pary” tego gatunku „wyjdą” poza Biebrzański Park Narodowy, i uzasadnionym się stanie zabezpieczenie ich miejsc lęgowych za pomocą stref ostoi, miejsc rozrodu i regularnego przebywania.

Literatura

- Cenian Z. 2009. *Wpływ mechanizmów ekonomicznych wspólnej polityki rolnej UE na zachowanie właściwego stanu ochrony orlika krzykliwego Aquila pomarina w Polsce*. W: Anderwald D. (red.) Ochrona drapieżnych zwierząt a rozwój cywilizacyjny społeczeństw ludzkich. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 3 (22): 32-44.
- Głowaciński Z. (red.) 1992. *Polska czerwona księga zwierząt*. PWRiL, Warszawa.

² Liczebność orlika krzykliwego w tej publikacji jest zawyżona z powodu przyjętej metodyki (przyp. Red.)

- Mizera T. 2006. *20 lat funkcjonowania ochrony strefowej w Polsce*. W: Anderwald D. (red.) Ochrona drapieżnych zwierząt. Poszukiwanie kompromisów. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 2 (12): 29-53.
- Neubauer G., Sikora A., Chodkiewicz T., Cenian Z., Chylarecki P., Archita B., Betleja J., Rohde Z., Wieloch M., Woźniak B., Zieliński P., Zielińska M. 2011. *Monitoring populacji ptaków Polski w latach 2008-2009*. Biuletyn Monitoringu Przyrody, Warszawa 8/1: 32-33, 35.
- Pugacewicz E. 2010. *Rozmieszczenie i liczebność orlika krzykliwego Aquila pomarina w Puszczy Białowiejskiej*. Mscr. PTOP, Białowieża.
- Sielicki S., Sielicki J. 2006. *Restytucja sokoła wędrownego Falco peregrinus w Polsce*. W: Anderwald D. (red.) Ochrona drapieżnych zwierząt. Poszukiwanie kompromisów. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 2 (12):133-148.
- Tomiałojć L. 1990. *Ptaki Polski – rozmieszczenie i liczebność*. PWN, Warszawa.
- Zawadzka D., Zawadzki J., Zawadzki G., Zawadzki S. 2009. *Sowy Puszczy Augustowskiej – wykorzystanie inwentaryzacji w ramach programu „Bubobory”*. W: Anderwald D. (red.) Ochrona drapieżnych zwierząt a rozwój cywilizacyjny społeczeństw ludzkich. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 3 (22): 86-94.
- Zieliński P., Anderwald D. 2008. *Ochrona strefowa zwierząt w Polsce – przegląd zmian w przepisach*. W: Kopec D., Ratajczyk N. (red.) Prawo ochrony przyrody – stan obecny, problemy, perspektywy. Tow. Przynr. Ziemi Łódzkiej, Łódź: 233-240.

Adam Zbyryt

Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Białymstoku
azbyryt@rdos.gov.pl, adam.zbyryt@wp.pl